

Kazuistika dlouhodobé terapeutické práce se třídou 6.C – 9.C

Kazuistika nastiňuje celkový vývoj situace ve třídě v průběhu čtyř let. Konkrétní techniky a intervence v klíčových okamžicích budou podrobněji představeny a diskutovány na semináři.

6.C

První setkání s nově vzniklým třídním kolektivem se odehrálo na adaptačním pobytu pro 6.roč. Adaptační pobyt byl třídní, zaměřený na vzájemné poznání žáků, kteří do nově zformované třídy přišli z různých tříd, vytváření důvěry mezi nimi a nastavení pravidel.

První zakázky na práci školního psychologa (ŠP) se třídou přicházely v průběhu podzimu ze strany učitelů. Z jejich pohledu se zformovala výrazně problematická třída v řadě oblastí: obtížnější spolupráce třídy ve výuce, masivní vyrušování, slabší práceschopnost, nekázeň, všímali si i chování žáků mezi sebou, které bylo vulgární až agresivní.

Školní psycholog reagoval následujícími kroky:

- práce v týmu s pedagogy (pojmenování problematických situací ve třídě, hledání společného postupu a adekvátních reakcí),
- individuální práce s několika dětmi ze třídy (vesměs s dětmi stranou kolektivu či se nějak neadekvátně, vesměs agresivně projevujícími),
- pravidelná preventivní a postupně již i terapeutická - intervenční práce s celou třídou, diagnostika - sociometrie,
- spolupráce s výchovnou poradkyní (VP) a následné intervence,
- metodická podpora třídního učitele (TU), byly provedeny i speciální třídní schůzky vedené společně TU a ŠP a vznikla takto i nadstandardní dohoda o spolupráci a komunikaci s rodiči (pravidelné týdenní zpětné vazby, deník sebehodnocení, doma důraz na přípravu věcí do školy a rozbor zpětných vazeb s dětmi k jejich chování).

V přímé práci se třídou jsem užíval v rovině preventivní následujících aktivit: kohezních sociálně psychologických her podporujících spolupráci napříč dětmi ve třídě a budujících pozitivní identitu třídy, pocit, že do třídy patřím, her cílených na pozitivní i negativní zpětnou vazbu k chování jednotlivých žáků (např. Bodlák a růže), sociometrických technik směřovaných nejen k diagnostice, ale i podpoře vztahů mezi žáky (např. Ostrov třídy či dotazník B-3), posilování pozic žáků s prosociálním chováním, práce na vytváření náhledu se žáky s problematickým chováním k ostatním.

V oblasti práceschopnosti a vztahu s učiteli dochází na přelomu prvního pololetí k mírným postupným zlepšením, které vnímá třída i učitelé. Někteří žáci jsou schopni lepší seberegulace a přijímají zpětnou vazbu učitelů. Prospěchově je však třída spíše slabá, je zda řada žáků s malou motivací pro školu a domácí přípravu, někteří žáci jsou na hranici školního selhávání.

V další práci se třídou se otevřelo postupně jasněji téma klimatu ve třídě, jenž je obavami až strachem z reakcí ostatních na neúspěch, z posměšků apod. Přes zvýšené úsilí se nedaří ŠP ani TU podporovat prosociální část třídy, která je spíše pasivní, dívky nemají ve třídě prakticky žádný vliv. Několik žáků s vlivem je nositelem spíše agresivního než prosociálního chování. Pozice především Dana je silná, což ukazuje pozorování i sociometrie. Má značný velký vliv na ostatní kluky, jak ty s lepší pozicí (Gabriel, Vladimír, Marek), tak na zbylé chlapce ve třídě, kteří se příliš neprojevují, pokud ano, spíše v souladu s neformální normou (posměšky, negativně ve vztahu ke škole, apod). Několik dětí ve třídě se navíc nachází na sociometrickém chvostu, úsilím práce ŠP, TU a dalších pedagogů směřuje nejen k jejich ochraně, ale i lepšímu začlenění do kolektivu. Dosažené výsledky jsou i přes intenzivní snahu však spíše dílčí a nestabilní. Klíčovou roli v tom sehrává samotné složené třídy, které nedovoluje ustavení lepší či zdravější normy držené nositeli neformální mocí třídy (alfa pozice z hlediska sociometrie). Protože je výraznější ovlivnění neformální struktury pozic a moci ve třídě obecněji ne vždy dosažitelné, snažil jsem se tedy pokusit vytvořit pracovní alianci se současnými nositeli vlivu ve třídě a pracovat na pozitivních změnách s nimi (tolerance k ostatním, afiliativní nastavení v kontaktu, prosociální a empatické chování). Ty se pak mají šanci jejich vlivem přenést do třídy přirozeně.

Dan a další nositelé vlivu ve třídě vybrání a dobrovolně se přihlašují v druhém pololetí 6. tř. (duben) na tzv. etopedickou víkendovou skupinu, třídní program v homogenním složení (pouze chlapci) vedený ŠP, dále externím psychologem – vedoucím resocializačního a probačního programu a také koučem pracujícím v byznys sféře). Z programu vzniká podrobná zpráva pro další práci s jednotlivými účastníky, tedy i s Danem, který zde ve skupině funguje. Nahlíží při reflexi jednotlivých částí programu dokonce svou emoční výbušnost s tím, že se pokusíme na tom pracovat. Pojmenovává svůj problém – tedy jeho vnímání ostatními jako černé ovce, toto rozebíráme, vytváříme dohodu, jak zpracovávat konkrétní konfliktní situace ve škole. Pokus navázat Dana na ŠP bohužel však funguje jen dočasně, nevede jednak k pravidelné spolupráci, Dan spíše využívá kontaktu jen pro řešení akutních konfliktů a to poměrně kalkulativně. Největší potíží však vzniká, jakmile začne vnímat v sebemenší situaci školního psychologa na jiné straně než výhradně jeho. Jakkoliv je individuálně psychologicky možné to pochopit, v realitě školního psychologa nelze něco takového naplnit do míry, kterou vyžadoval Dan. Např. při řešení potíží mezi dětmi nebo dětmi s dospělými, není možné stát výhradně za jednou stranou. To Dan bohužel nedokázal zpracovat a jeho další vztahování k ŠP je spíše obranné, paranoidní, ačkoliv ve srovnání s učiteli je stále patrně k němu důvěra vyšší. Někdy je ochoten spolupracovat i s výchovnou poradkyní. Jeho navázání se mění v závislost na tom, kdo se např. podílel na vyšetřování či řešení nějaké situace, kdy on byl podezřelým či viníkem.

Třída se tak bohužel dále konzervuje v negativním popsaném stavu v němž dochází k zakončení 6. tř. Nezbývá než přijmout vysvětlení situace dané komplikovaným celkovým složením třídy, která je kromě Dana a agresivního jádra mj. mixem integrovaných žáků, žáků s ADHD, žáka s trizomií 21. chromozomu – tzv. poruchy „supermuž“ integrovaného pro poruchy chování, několika žáků sociálně na chvostu třídy – osobnostně disponovaní, a také žáků z nepodnětného rodinného prostředí (případ nakonec i ohlášen na OSPOD po opakovaných jednáních s rodiči). Se třídou je pracováno i standardními pedagogickými prostředky: škola disponuje řadou zápisů z výchovných komisí, vyšetřování apod. Jedním z nouzově zvolených prostředků pro udržení elementárního bezpečí ve třídě je žádost o asistenta pedagoga pro jednoho z integrovaných žáků. Ten tráví ve třídě i přestávky, je zvolen cíleně muž, který se snaží nositele moci ve třídě navázat a ovlivňovat normu třídy pozitivním směrem. Samozřejmě pak pomáhá řešit akutní incidenty ve spolupráci s pedagogy a ŠP.

7.C

S ohledem na situaci a hledání východisek se ŠP poněkud nestandardně od září stává i asistentem pedagoga (AP) na 2 hodiny týdně s cílem prohloubení běžného kontaktu se třídou, pomoci při skupinové práci, pozitivního ovlivnění klimatu třídy. Kooperace ŠP jako AP je reflektovaná a dohodnutá s vyučující dějepisu s tím, že kompetence ŠP se týká skupinové práce a přesahu do klimatu třídy.

V polovině 7. roč. přestupuje do třídy nová žákyně Petra (dále výrazně až klíčově figurující v dalším dění). Je sociabilní, má sebedůvěru, v hodinách se projevuje aktivně, tedy v těchto ohledech zcela protichůdně třídě. Přestože nezapadá do normy třídy, získává kamarády a daří se jí její pozici udržet jako dobrou, samozřejmě s výchyly. Nedlouho po jejím nástupu jako ŠP pojmenovávám na jednání školního poradenského pracoviště při řešení třídy právě Petru jako šanci třídy. Vnímám, že Petra je osobnostně dostatečně dobře vybavená na to, aby se agresivní normě třídy časem dokázala postavit.

Z pohledu učitelů byla situace ve třídě konsolidovanější. ŠP přesto se třídou několikrát pracoval na tématu klimatu ve třídě a bezpečí, většinou po žádosti TU, když to situace vyžadovala. Zdálo se, že dochází k mírným zlepšením. Dan si držel od dospělých odstup, snažil se neprojevat problematické chování před pedagogy. Změna však byla spíše vnější. Jednou za tak čas došlo k vyhocení a manifestaci větších potíží ve vztahu ke spolužákům ať ze jeho třídy, jiných tříd či učitelům. Poté přišlo zas na nějakou dobu vnější zklidnění. Danovi byla opakovaně při výchovných komisích nabízena pomoc ŠP či jiného odborníka, ten ji však odmítal. Také jeho matka byla ke škole čím dál více rezervovanější. Na těch výchovných komisích, kde jsem byl přítomen, Dana nekriticky bránila, přestože jsem se jí pokoušel nahlédnout téma limitů a přirozených následků jeho chování s tím, že jen ty ho mohou vhodně a zdravě korigovat. Její nastavení však bylo více a více podobné Danovi, tedy výlučně externalistické, jeho potíže si nedávali do vztahu s jeho chováním, ale spíše s vnější situací, příčiny viděli na straně okolí. Matka před Danem kroky školy v řešení řady incidentů opakovaně zpochybňovala, většinou však následně přistoupila spíše vnějšně motivovaná na dílčí dohodu.

Třídou při přechodu do sedmé třídy a během ní opustila postupně asi třetina dětí (někteří žádali přestup do jiné třídy, někteří odchází do jiné školy), jednak protože se v atmosféře necítili dobře, jednak průměr třídy byl slabý, atmosféra a norma nesměřovala k učení – u nich šlo vesměs o impuls ze strany rodičů. Kdo se učil, nebyl oblíbený, naopak byl častější obětí posměšků. S tímto škola pracovala v intencích daných možností – motivace, podpůrné rozhovory ŠP, práce s celou třídou i částmi vedená ŠP a VP (např. kluci, holky, bez těch, kteří v dotazníku vyšli jako agresori).

Intervence však nemohla být zatím úspěšná ze dvou důvodů: ve třídě nebyla stále síla, která by byla schopna konstruktivně převzít neformální moc a udávat jinou normu (z hlediska vývoje skupinové dynamiky ani nic takového není obvyklé bez radikálnějších kroků jako např. restrukturační třídy, třídy jsme však nechtěli rozbíjet, zvolili jsme tedy např. alespoň „stáže“, kdy vybraní spolužáci postupně strávili jeden vyučovací den v jiné třídě a referovali o atmosféře tam, atd.). Za druhé se nepodařilo vyvinout takový tlak přirozených následků, který by Dana či jeho rodiče vedl k vnitřní motivaci své chování upravit. Škola a členové ŠPP i já osobně jako ŠP jsme se tedy alespoň snažili maximálně ošetřovat denní situace, kdy Dan a kluci kolem něj realizovali své posměšky a verbální agrese – tyto byly náhledovány, probírány i trestány dle školního řádu. Dan žádný problém neviděl a sám za sebe asi nevnímal, on se cítil ve třídě dobře. Protože je prosociálně zdatný, rychle pochopil, že právě Marka integrovaného pro poruchy chování, lze dobře používat jako vykonavatele či rozbušku. S Gabrielem i Vladimírem prokazatelně manipuloval např. tím, že s nimi týdně nemluvil, pokud s ním nesouhlasili, dokázal je dostat na čas do izolace. Tato skupina byla jednoznačným úderným jádrem pod silným vlivem Dana, kdy jednotliví členové z něj měli strach, snažili se mu zalíbit, respektovali jej jako silnou neformální autoritu. V dotaznících mapujících ubližování ve třídě se pravidelně opakovala výhradně jejich jména.

Pozorované chování v kontaktu se třídou vykazovalo tyto charakteristiky: Vladimír je osobnost při jednání s dospělými spíše autoritu respektující až submisivní, stažený, při osobním řešení spolupracoval, jevil značnou závislost na hodnocení ostatních spolužáků, sám neprůbojný – typický vykonavatel. Gabriel - záleží mu na známkách, vnějšně spolupracuje, nicméně Dana se bojí, opakovaně zažil jeho odmítání pokud šel proti němu, přičemž zbytek třídy Dana napodobil, díky čemuž ztratil svou pozici. Marek diagnostikovaná trizomie 21. chromozomu, snadno jde do agrese, nicméně nepromyšleně, bez kalkulace, v klidu vstřícný, srdečný, spolupracující. Zbytek třídy chlapců z hlediska vlivu a projevu přízpusobující se a bez výraznějších kázeňských problémů. Dan – před třídou se předvádí, užívá si pozornost, jde klidně do emočně vyhoceného konfliktu se spolužáky i pedagogy, intenzivně trvá na své pravdě, snadno afektivně labilní, reagující prudce - typické prásknutí dveří, i následně tvrdohlavý, zablokovaný, odmítá omluvu i komunikaci, v kontaktu paranoidně nastavený, nevěří - od prvního stupně jdou učitelé po něm, v kontaktu mezi dětmi užívající symbolů zastrašení (zbraně, vyholená hlava, oblečení, aspekty NAZI kultury, koketuje s extrémně pravicovými symboly). Dívky ve třech skupinách: moderně se oblékající, rádoby hvězdy, klukům však nikdy neodporují, spíše si jdou po svých zájmech, jen občas snáší posměšky, ale nevynechávají se, protože nejsou tak časté a nechtějí mít potíže – typická pozice mlčící většiny, druhá skupina dívek spíše nevýrazná, neprojevující se, učí se, i proti nim často posměšky, na něž vesměs nereagují, třetí skupina výrazně na okraji třídy – nejvíce posměšků – typická pozice oběti, ventilu. Dan dokázal vyvolávat strach ve spolužácích, spolu-agresorech, mlč. většině i obětech, dokonce i mámě (viz dále) a některých učitelích. Sám jsem vnímal své nepříjemné emoční reakce, pokud jsem Danovi nemohl vyhovět či musel s ním jít dokonce do konfliktu – Dan dokázal vzbuzovat silný nátlak a pocity viny, ústupky realizoval velmi manipulativně se silným fokusem na vlastní výhody.

8.C

Osmá třída kopírovala vesměs v průběhu třídu sedmou až do incidentu, kde se žákyně Petra obrátila o pomoc s dopisem, který napsala TU. Popisuje v něm svůj pohled na dění ve třídě, agresivní klima, vliv Dana na situaci, popsala konkrétní agresivní chování směrem k ní. Tento akt byl přelomový, protože to bylo v historii třídy poprvé, kdy se někdo z řad dětí aktivizoval a ozval se. Do této doby bylo monitorování klimatu a řešení incidentů výhradně ze strany školy. Dan do této chvíle nadále upevňoval svůj vliv i mimo třídu. Když byl v klidu, byl sociabilní avšak manipulativní, dokázal čerpat výhody. Při podráždění však vyvolával strach, což na jedné výchovné komisi (když byl Dan mimo jednací místnost) přiznala i jeho matka, že se ho bojí.

Petra se svěřila s tím, že napsala dopis třídnímu ještě týž den, kdy jej předala, jedné ze spolužaček, ta bohužel informaci ihned vynesla přímo agresorům. Ti velmi rychle aktivovali tažení vůči Petře a postavili proti ní prakticky celou třídu. Petra se zhroutila. Realizujeme krizovou intervenci, individuální pro Petru, také pro třídu. Petra si přeje realizovat třídnickou hodinu, kde chce Danovi říct, jak to vnímá. Na to připravujeme individuálně i Dana. Ještě před ní probíhá řešení kauzy na úrovni školy - vyšetřování a vyhodnocení jevu jako psychické šikany. Dochází k opakované výchovné komisi s Danem i dalšími agresory, s Danem i za účasti OSPOD. Třídnická hodina probíhá následný den velmi konstruktivně, po dohodě realizujeme techniku horké křeslo, Dan si do něj sedá, následně i Petra a někteří další žáci, kteří chtěli. Pracujeme v bezpečném kontextu s otevřenou osobní komunikací a s projevenými emocemi. Následně formujeme konkrétní dohody směrem k bezpečí ve třídě. S Danem i Petrou mám následná individuální sezení, kde průběh třídnické hodiny reflektujeme.

Následující Den však Dan opět vybuchne, aktivuje agresivní jádro, které o velké přestávce běhá po škole a křičí "že tu kurvu Petru zabijou", rozmlátí ve vzteku dveře na WC. Situaci už vyhodnocujeme jako výrazně ohrožující bezpečí Petry i dalších žáků a vzhledem k předchozím pokusům o dohodu s agresory jako neúnosnou. Žádáme o okamžitou spolupráci OSPOD. Dochází k odchodu Dana ze třídy, nejprve přes SVP, následně do jiné školy.

Ve třídě 8.C během několika dnů došlo k výrazné úlevě a zlepšení atmosféry, třída vnímala, že sama pro sebe má novou šanci, pojmenovávala zároveň otevřeně velký strach z Dana. O všem nyní žáci dokázali otevřeně mluvit, zlepšila se koheze mezi žáky, ve třídě vzniká nová emočně příjemná atmosféra. Gabriel, Vladimír i Marek výrazně a rychle změnili své chování, žádný ze spolužáků si na ně do konce školního roku nestěžoval. Stav třídy i stav Petry byl v první fázi každodenně monitorován a stabilně se zlepšoval. V kontaktu jsem byl i s rodiči Petry.

9.C

První měsíce prokázaly zlepšení klimatu třídy směrem k bezpečí. Situace ve třídě byla stabilní, klidná, od počátku bez výchovných incidentů, bez stížností žáků třídy na neustále dříve řešené ponižování.

Důvěra ve školního psychologa se projevila mj. i tím, že 80% žáků třídy se přihlásilo na nepovinné profesní poradenství a volbu povolání. Zbytek devátého ročníku byl v tomto duchu.

15.11. 2016

Mgr. Martin Hofman
školní psycholog